

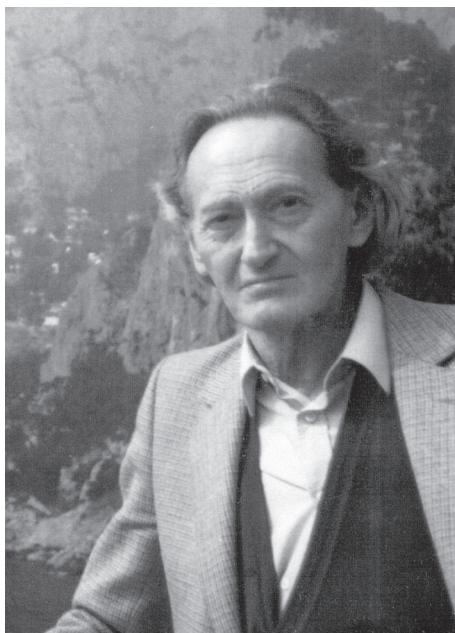
TÓTH ZSOMBOR

A Klaniczay-hagyomány határon innen és túl (1958–1992)

Egy elfogult olvasat (vázlat)

Bevezető

Klaniczay Tibor (1923. július 5. – 1992. május 14.) életútját és tudományos életművét a szakma közösségi emlékezete bizonyos szempontból kisajátította. Az ún. „Klaniczay-hagyomány” 25 évvel Klaniczay Tibor halála után jóval többet jelent, mint a kivételes tudós és tudományszervező, illetve Kossuth-díjas akadémikus megidézését: egyfajta professzionális és szakmai értékrenddé vált, amely egyszerre magyarázza és igazolja a kora újkori magyar és neolatin szövegek komplex irodalomtörténeti kutatását. Jelen tanulmány arra kérdez rá, hogy mit jelöl(het) a Klaniczay-hagyomány, miként írható le komplex kutatási gyakorlatként, intézmény- és diszciplína-szervezésként? Vajon rekonstruálható-e a Klaniczaynak tulajdonított speciális stratégiaalkotás, illetve a tudományos logisztikák kimunkálásnak habitusa? Előrebocsátom, hogy csupán részleges válaszokhoz fogok eljutni, mégis fontosnak találom ezek bemutatását, hiszen azt remélem, hogy Klaniczay Tibor *szakmai örökségének* árnyaltabb megértéshez járulok hozzá.

Arra teszek tehát kísérletet, hogy vázlatosan bemutassam Klaniczay Tibornak a romániai irodalom- és történetírás képviselőivel kialakított szakmai kapcsolatait, különös tekintettel a forráskiadások és együttműködési kezdeményezések egyéni és intézményes kereteire. Ezt a témakört azért tartom relevánsnak, mert Klaniczayt, akárcsak számos tudós kortársát, nagyon foglalkoztatta a II. világháború után idegen országokba szakadt könyvtárak, levéltárak, gyűjtemények sorsa és főként ezek kiadatlan vagy

* A tanulmány szerzője az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, külügyi titkára, a REFO500 Nemzetközi Tudományos Konzorcium Közép- és Délkelet-Európai partnerintézményeinek koordinátora.

feldolgozatlan kézirat, illetve nyomtatott állománya. Már az MTA Irodalomtörténeti Intézetének megalapítása (1956. január 2.) előtt a forrásfeltárás és forráskiadás olyan prioritás volt, amely Klaniczayt foglalkoztatta, s látni fogjuk, intézeti éve alatt igazgatóhelyettesként (1956–1983), igazgatóként (1983–1992), illetve az MTA levelező (1965), majd rendes tagjaként (1979) töretlenül kiemelt jelentőséget tulajdonított ennek az ügynek. Ugyanis Klaniczay 1953-as romániai kutatóútja,¹ majd a „tereptapasztalatok” intézményes keretekben való menedzselése, egy kapcsolatrendszer kiépítése és fenntartása, a romániai magyar kutatók rendszeres szakmai támogatása, továbbá a Romániában rekedt források feldolgozása akár helyi szakértőkkel, akár Magyarországról kituztatott szakemberekkel a tudományszervező, intézményes keretek közt koordináló és diszciplinát teremtő tudós életre szóló habitusát fedik fel.

Kutatásaim két fő helyszínen zajlottak: Budapesten, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet Archívumában,² az MTAK Kézirattárában,³ illetve Kolozsváron, ahol a Szabédi Emlékház,⁴ végül a BBTE Archívumának⁵ vonatkozó fondjait és román, illetve magyar nyelvű kézirateit és dokumentumait vizsgáltam meg.

Nem vagyok a 20. századi irodalom- és művelődéstörténet, illetve tudománytörténet szakembere, így mindenféle szintetizáló igény nélkül, csupán a levéltári kutatásaim és főként a felgyűjtött értelmezett források tanulságait foglalom össze. Nem kíván több lenni ez a minden szempontból szerény dolgozat, mint amit címében is megjelöl, vagyis egy *elfogult olvasat*, sőt annak is csupán a vázlat. Azt remélem, hogy kiindulási pontként szolgálhat majd egy jövőbeli, a korszak avatott szakembere(i) által elvégzendő feltáró és szintetizáló kutatásnak és értelmezésnek. Addig is nagyvonalú olvasóim megértését remélem.

1 KLANICZAY Tibor, *Beszámoló a Román Népköztársaság könyvtáraiban végzett kutatásaimról*, MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, (5)1954, 345–384.

2 Itt mondok köszönetet Simon Zsuzsanna archívumvezetőnek a kutatásaim során nyújtott szakmai segítségéért. A tanulmány megírásához többek közt Klaniczay Tibor igazgatói levelezését 1958–1992 (19-es fond), Hopp Lajos hagyatékát (113-as fond), illetve a Textológiai Bizottság iratanyagát 1960–1985 (102-es fond) vizsgáltam meg. Az MTA BTK ITI Archívumában (a továbbiakban: MTA ITI Arch.) őrzött állományok és fondok áttekintéséhez lásd: <http://archivum.iti.mta.hu/Index.html>

3 Klaniczay Tibor *Irodalomtudományi intézeti előadásai és beszámolói*, MTAK Kézirattár, Ms 6321/40–53.

4 Bartha Katalin Ágnes irodalomtörténésznek, a Szabédi-hagyaték kutatójának és gondozójának mondok köszönetet, aki mind a források áttekintésében, mind ezek digitalizálásában nagy segítségemre volt. Számos szakmai tanáccsal és konkrét javaslattal segítette a kutatómunkámat. A Szabédi-emlékházban (a továbbiakban: SZH) őrzött Szabédi-, Engel- és Domokos-hagyatékok kéziratosaanyagát vizsgáltam át.

5 A levéltári kutatásaim megszervezéséhez T. Szabó Leventének, a BBTE BTK dékánhelyettesének tartozom köszönettel, akinek a közbenjárása meghatározónak bizonyult. A BBTE Archívumának (a továbbiakban: BBTE Arch.) munkatársait és vezetőjét, Lia Cismașt szintén köszönet illeti, segítőkészségük nagy mértékben megkönnyítette a feltáró munkámat és a források digitalizálását. Ottilétem alatt a Bolyai Tudományegyetem egykori tanárának és Klaniczay Tibor barátjának, Szigeti Józsefnek (1912–1986) az oktatói és irodalomtörténeti tevékenységéhez gyűjtöttem anyagot, ill. a Bolyai, majd az egyetem-egyesítés után a Babeș-Bolyai Egyetem Bölcsészkarán működő Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék működését tekintettem át az 1950-es évektől az 1989-es rendszerváltásig.

Határon túl...

Mindenekelőtt ide kívánczok néhány pontosítás a források természetéről, az általuk megengedett vizsgálatok perspektíváiról és korlátairól. Kiemelt jelentőségű forrásegyüttesként kezelem Klaniczay Tibor igazgatói és igazgatóhelyettesi levelezését, amelyet az MTA BTK ITI Archívuma őriz, és amely alapos rálátást enged Klaniczay tudományszervező tevékenységére. A gépelt és kézirásos missziliseket, valamint hivatalos dokumentumokat elegyesen tartalmazó impozáns korpusz csak 1958-tól indul, tehát az Intézet alapítása után két évvel,⁶ mégis jól rekonstruálhatók Klaniczay levelezőpartnerei, és azok az ügyek, események, amelyek kapcsán kommunikáltak. Ez a korpusz az 1958–1992 közötti periódust fedi le, amely egybeesik Klaniczay Tibor igazgatóhelyettesi és igazgatói mandátumaival,⁷ illetve sajnálatosan korán bekövetkezett halálával (1992). Az 1950-es évek végétől az 1960-as évtized végéig tartó periódus igen intenzív és sokirányú kommunikációt mutat, Klaniczay ekkor körvonalazta és építette fel azt a működőképes kapcsolatrendszert romániai tudósokkal (is), amelynek kiindulópontját az 1953-as kutatóút és az akkori személyes kapcsolatok megteremtése tette lehetővé. Az 1970-es évtized lényegesen eltérő képet mutat, a változó nemzetközi kontextusok és román–magyar kapcsolatok, illetve Klaniczay Tibor távolléte itáliai vendégtanárkodása (1975–1979) miatt együttesen járult hozzá a kisebb intenzitású levelezéshez. Az 1980-as évtizedből még kevesebb ilyen vonatkozású forrás áll a rendelkezésünkre, aminek újfent több oka van. Mindenekelőtt a romániai állapotok a Ceaușescu-rezsim alatt, a magyar kisebbség politikai alapú, erőszakos nyelvi-kulturális elszigetelése, főként Magyarország irányába, de Klaniczay nemzetközi kapcsolatépítési stratégiája is részlegesen megváltozott. Az erdélyi tudósokkal, könyvtárosokkal és levéltárosokkal kialakított kapcsolatok fenntartását, továbbá a források feltárását és kiadását valamilyen szinten a Keserű Bálint köré szerveződő szegedi műhelynek engedte át, ő pedig a nemzetközi tudományosság jeles képviselőivel alakított ki és tartott fenn erős szakmai kapcsolatokat. Az 1980-as évekre Klaniczay megbecsültsége valóban nemzetközi szintű volt,⁸ hiszen levelezőpartnerei közt találjuk a kortárs nemzetközi tudományosság

6 Az Intézet alapításának előzményeihez és részleteihez lásd Simon Zsuzsanna forrásközlésekkel egybekötött kitűnő munkáját: SIMON Zsuzsanna, *A Nagyboldogasszony úttól a Ménesi útig: Történetek és dokumentumok az MTA Irodalomtudományi Intézetének életéből*, Bp., Nap Kiadó, 2011, 39–96; vö. jelen lapszámban közölt, hasonló tárgyú összefoglaló írását.

7 Klaniczay 1956–1983 között igazgatóhelyettes volt Sötér István (1913–1988) igazgató mellett. 1983-tól 1988-ig teljesítette első igazgatói mandátumát, amikor Láng István, az MTA főtitkára 1993. dec. 31-éig meghosszabbította igazgatói munkakörét. Sajnos ezt a mandátumot Klaniczay már nem tudta teljesíteni. 1988 augusztusában Láng kérésére elkészítette az újabb 5 év intézeti programját kutatási és publikációs prioritásainak listáját. 1988. dec. elsején kézhez kapta igazgatói kinevezését, amely 1993. dec. 31-éig szólt. MTA ITI Arch., 19-es fond, *Klaniczay Tibor igazgatói levelezése [1958–1992]*, *Klaniczay Tibor levelezése 1988*, III. dosszié.

8 Két rangos vendégprofesszori mandátumot is teljesített Klaniczay: előbb Párizsban (1967), majd Rómban (1975–1979). Az 1925-ben alapított Amerikai Medievalisztikai Akadémia (*The Medieval Academy of America*) 1973-ban választotta levelező tagjának, 1976-ban pedig a franciaországi François Rabelais (Tours) Egyetem adományozott Doctor Honoris Causa címet neki. Az 1969-ben Klaniczay által az MTA Irodalom-

olyan kimagasló szakembereit, mint Péter Burke, Roy Porter, Jacques Le Goff vagy Paul Raabe. Továbbá életerősnek bizonyultak azok az időközben felépült intézményközi kapcsolatok is, amelyek Velence (Fondazione Giorgio Cini) vagy Wolfenbüttel (Herzog August Bibliothek), valamint sok más rangos nyugat-európai, sőt amerikai egyetemhez vagy kutatóközpontokhoz kapcsolták az Intézetet. Az 1990-es évek anyaga csekély terjedelmű és az életmű fájdalmas torzóját idézik. Klaniczay 1992. május 14-én bekövetkezett halálával nemcsak második igazgatói mandátuma maradt beteljesületlenül, hanem az erdélyi kapcsolatok építésének egy sajátos praxisa is megszakadt.

Amint már utaltam rá, Klaniczay Tibor tudományszervező és kapcsolatlétesítő erőfeszítéseiről referáló levelezés elsődleges történeti kontextusát egy 1953-as esemény adja. Klaniczay az MTA megbízásából, az I. osztály szaktitkáráként, a román-magyar kulturális egyezmény keretében, 1953 nyarán bukaresti utazással egybekötött kéthónapos kint tartózkodása alatt Kolozsváron, Nagyenyeden, Gyulafehérváron, Nagyszebenben, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Székelykeresztúron végzett könyvtári és levéltári kutatást. Beszámolójából kiderül, hogy ottléte alatt sikerült áttekinteni a Román Népköztársaságban folyó irodalomtörténeti kutatásokat, továbbá tájékozódott a romániai átalakulóban lévő könyvtár- és levéltárrendszer-ről, főként miután több kulcsfontosságú intézményt meglátogatott, s ezek vezetőit, gyakran magyar szakembereket, személyesen is megismerte.⁹ Az erdélyi és bukaresti ottlét legfontosabb hozadéka természetesen egy sor szakmai és baráti kapcsolat megteremtése, amelyet Klaniczay oly szakmai és emberi elkötelezettséggel ápolt, hogy abból nemcsak ő, hanem kutatói nemzedékek, sőt az MTA Irodalomtudományi Intézet kutatói közössége is profitálhatott. Az elkövetkezendőkben ennek a nyitó mozzanatnak, az 1953-as látogatásnak, kutatásnak és kapcsolatteremtésnek az utóéletét tekintem át röviden, annak érdekében, hogy világosan láthassuk a kora újkori forráskiadás, szakmai kapcsolatszervezés, továbbá az intézményes kereteket megteremtő tudományos logisztika és adminisztráció komplex összefüggéseit Klaniczay igazgatóhelyettesi és igazgatói mandátumaiban.

tudományi Intézet keretén belül megalapított Centre de Recherche de la Renaissance kutatóközponttal nemcsak saját munkáját és eredményeit, hanem elsősorban a magyarországi, sőt a kelet-európai reneszánsz-kutatást sikerült megjeleníteni a nemzetközi kutatás fórumain. Az adatokat Klaniczay Tibor saját gépelt önéletrajzából merítettem: KLANICZAY Tibor, *Curriculum vitae* (gépelt kézirat), MTA ITI Arch., 19. fond, *Klaniczay Tibor igazgatói levelezése (1958–1992)*, 16. doboz, számozatlan sárga dosszié, 1r–2r.

9 Klaniczay rendkívül tudatosan használhatta fel erdélyi ottlétének korlátolt idejét, hiszen egy impozáns forrásellenőrző és forrásfeltáró kutatás elvégzése mellett, irodalomtörténészekkel (Szabédi László, Jancsó Elemér, Abafáy Gusztáv), történészekkel, ill. könyvtárosokkal és levéltárosokkal (Farczády Elek, Tóth Kálmán, Dani János, Kelemen Lajos stb.) is megismerkedett, és tartósan bizonyuló kapcsolatot teremtett. Vö. KLANICZAY, *Beszámoló...*, i. m., 345, 348.

Az igazgatói levelezés több évtizedet lefedő anyaga világosan kirajzolja Klaniczay kapcsolatépítő stratégiáját. Az 1953-as kutatóút világossá tette számára, hogy mely erdélyi helyszíneken lesz fontos a kutatás, a forrásfeltárás, esetleg a forráskiadás, tehát igyekezett megnyerni az ügynek az ottani intézményeket s ezek vezetőit. Az is követhetővé válik, hogy Klaniczay, túl a szakmai együttműködés tipikusan tudósi formalitásain, igyekezett olyan intézményes kereteket teremteni, amelyekkel segíthette az erdélyi tudósok munkáját, sőt ezek mindennapjait is.¹⁰ A levelek sokszor bensőséges hangnemének tanúsága szerint ez a kölcsönös tiszteletre épülő szakmai kommunikáció és együttműködés gyakran bizalmas baráti kapcsolatok kialakulását engedte meg. Tudomásunk van Klaniczaynak egy 1969-es kolozsvári otlétéről is, amikor meglátogatta Jancsó Elemért és családját, s bizonyára Szigeti Józseféknél is járt.

Kolozsvár képezte a legfontosabb szakmai centrumot, amelyhez Klaniczay minél erősebb és multidiszciplináris szakmai kötődést próbált kialakítani. Elsősorban a Bolyai, majd Babeş-Bolyai nevet viselő Tudományegyetem és könyvtára, illetve a Román Tudományos Akadémia könyvtára és kutatóintézetei, főként pedig az itt alkalmazásban lévő magyar szakemberek miatt volt ez így. A kora újkori magyar és neolatin irodalom kutatójaként Klaniczay mindenekelőtt a Bolyai Tudományegyetem magyar irodalomtörténéseivel kereste a kapcsolatot, Szabédi Lászlóval (1907–1959), Jancsó Elemérrel (1905–1971), majd Szigeti Józseffel (1912–1986) is szakmai és baráti viszonyt alakított ki.

A költőként, nyelvészként és irodalomtörténészként egyaránt alkotó Szabédi 1952–1956 között a kolozsvári Magyar Irodalomtörténeti Tanszék vezetője volt. Érthető módon Klaniczay felkereste, és a Szabédi-hagyatékban megőrzött levelezéstöredék (1954–1956) tanúsága szerint élénk szakmai kapcsolatot és bizalmas baráti viszonyt ápoltak, melyet Szabédi tragikus halála túlságosan korán zárt le.

Levelezésüknek van egy individuális szintje, amely tipikusan a tudósi kommunikáció és kölcsönös segítség baráti dimenziójában mozgott. E vonatkozásban főként Klaniczay segíthetett Szabédinak azzal, hogy publikálandó kéziratának keresett magyarországi fórumokat, vagy szakmai visszajelzést adott elkészült műveire, például a verstani-ritmikai problémákat reflektáló könyvére (1955)¹¹, de arra is gondja volt, hogy ennek recenzálását biztosítsa.¹² Levelekből kiderül, hogy könyveket és fontosabb kiadványokat is küldözgettek egymásnak, ezek a küldemények gyakran a két tudós intézetének könyvtárát gyarapították, de természetesen akadtak személyes könyvajándékok

10 Barátjának, a régi magyar irodalmat oktató Szigeti Józsefnek az Élet és Tudomány előfizetését intézi el 1970 tavaszán, Szabédi Lászlónak pedig egy 1500 Ft-os (!) magnetofon-adaptert szerez 1955 őszén.

11 SZABÉDI László, *A magyar ritmus formái*, Bukarest, Állami Könyvkiadó, 1955.

12 Klaniczay 1956. máj. 31-én kelt levelében jelzi Szabédinak, hogy Elekfi László és Oltványi Ambrus készülnék recenzálni a könyvét; SZH, Szabédi hagyaték, 28. doboz, H csomó (*Külföldi levelek*), Klaniczay Tibor levele Szabédi Lászlóhoz 1956. május 31., 2r. Elekfi László hosszú kritikában tekintette át a felszabadulás utáni verstani szakirodalom eredményeit, s Szabédi László könyvének érdembeli kritikáját is elvégezte. Vö. ELEKFI László, *Verstanunk fejlődésének újabb állomásai*, MNy, 80(1956), 255–261. A Szabédi könyvére vonatkozó kritika: *uo.*, 258–261.

is.¹³ Ennél is fontosabb, hogy a levelek utalásaiból az intézményes kapcsolatok némely mozzanatai is látható válnak. Szabédi említi, hogy Szigeti József Mikes-kiadása¹⁴ megjelent, s beszámol arról is, hogy Jancsó Elemér sikeresen szerződést kötött a budapesti Akadémiai Kiadóval egy kb. 600 oldalas, erdélyi irodalomtörténetek tanulmányait közreadó kötetre.¹⁵ Klaniczay leveleiből viszont kiderül, hogy Pirnát Antal 1955-ös erdélyi kutatóútját Stoll Béla 1956-os kolozsvári kiszállása követte, immár a frissen alakult Intézet és a Szabédi László vezette Magyar Irodalomtörténeti Tanszék intézményesülő kapcsolatának keretében.¹⁶

Szabédi halála (1959) után a tanszékvezetői feladatokat 1963-ig Csehi Gyula (1910–1976) látta el, őt követte 1970-es nyugdíjazásáig Jancsó Elemér. Klaniczay Tibor kapcsolata Jancsó Elemérrel az 1953-as találkozást követően azonos módon fejlődött, mint a Szabédi Lászlóhoz fűződő barátság. Levelezésük, melynek Jancsó 1971-es halála vet véget, szintén hasonlóképpen alakul. Már az 1950-es években váltott levelek világossá teszik, hogy hasonló habitusú, tudós férfiak szerencsés egymásra találása ez a barátság, amely a magyarországi és erdélyi irodalomtörténet-írás javát is szolgálja majd. Sőt, Jancsó szakmai érdeklődése a felvilágosodás és a 18. századi irodalomtörténet kutatása iránt, érthető módon, közelebb állt Klaniczay irodalomtörténeti és tudománysszervezői elgondolásaihoz, így szűken értelmezett szakmai kapcsolatuk erőteljesen megalapozódhatott már a kezdetektől. Klaniczay, akárcsak Szabédi esetében, sokat tett Jancsó irodalomtörténeti munkásságának magyarországi népszerűsítéséért,¹⁷ sőt itteni kutatásait is segítette. Közösen próbálták megszervezni a magyarországi (ItK, It, MNy) és erdélyi (NyIrK) folyóiratok cseréjét, igyekeztek rábírní a szerkesztőségeket, hogy recenzíós példányokat juttassanak el Kolozsvárra és Budapestre is.¹⁸ A csereelv alapján történő kutatóutak állandósítása is egy olyan további közös, de néha sajnós

13 Klaniczay elküldte az 1954-ben megvédett akadémiai doktori értekezésének könyvváltozatát, amiért Akadémiai díjat és 3000 Ft-os jutalmat kapott. Vö. KLANICZAY Tibor, *Zrinyi Miklós*, Bp., Akadémiai, 1954. Szabédi pedig a már említett verstani monográfiáján kívül a román prózaíró, Mihail Sadoveanu (1880–1961) egyik regényének fordítását ajándékozta Klaniczaynak.

14 MIKES Kelemen, *Törökországi levelek*, szerk. SZIGETI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1955 (Haladó Hagyományaink, 18). Hopp Lajos írt kritikát e kiadásról: HOPP Lajos, *Mikes Kelemen Törökországi Leveleinek új kiadásáról*, ItK, 66(1957), 458–464.

15 SZH, Szabédi hagyaték, 28. doboz, H csomó (*Külföldi levelek*), Szabédi László levele Klaniczay Tiborhoz (*datálatlan levél*), 1r.

16 Klaniczay fogalmazása szerint „Stoll Béla utazása hozzátok” világossá teszi, hogy intézményes együttműködésről van szó. SZH, Szabédi hagyaték, 28. doboz, H csomó (*Külföldi levelek*), Klaniczay Tibor levele Szabédi Lászlóhoz 1956. május 31., 3r. Stoll Béla kutatóútja a RMKT kiadási munkálataival függött össze, amely jelentős mértékben profitált Klaniczay Tibor erdélyi kapcsolatainak tudományos hozadékából.

17 Jancsó Elemér 1955-ben megjelent könyvéről Szauder József írt recenzíót. Vö. *Az Erdélyi Nyelvmívelő Társaság iratai*, kiad. JANCÓSÓ Elemér, Bukarest, Akadémiai, 1955; SZAUDER József, *Jancsó Elemér, Az Erdélyi Nyelvmívelő Társaság iratai* (recenzió), ItK, 67(1958), 278–383.

18 Klaniczay az 1958. máj. 12-én kelt levelében írja Jancsóknak: „Intézkedtem a folyóiratszámok ügyében. Az It szerkesztősége ígérte, hogy a napokban elküld neked két példányt. A MNy nehezebb, de az Akadémián megígérték, hogy szereznek egy példányt majd.” MTA ITI Arch., 19. fond, *Klaniczay Tibor igazgatói levelezése (1958–1992)*, 1958-as csomó, *Klaniczay Tibor levele Jancsó Elemérhez*, 1958. május 12., 1r.

sikertelen¹⁹ vállalkozásuk volt, amely a Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke és az MTA Irodalomtörténeti Intézetének szakmai kapcsolatát hivatott erősíteni, államközi intézményesített szintre hozni és magalapozni. A történeti változások sajnos ezt nem mindig tették lehetővé. Amit viszont képesek voltak elérni, azt meg is valósították: a könyv- és folyóiratcsere mellett sokszor eredményesen zárult az RMKT kiadásokhoz szükséges forrás- vagy adatcsere, sőt ezek mikrofilmes rögzítése.²⁰ Klaniczaynak a Jancsó Elemérnéhez intézett 1972-es levele egy értékes szakmai, de hasonlóképpen fontos baráti kapcsolat elmúlásáról tudósít.²¹

A két rangidős irodalomtörténész, Szabédi László és Jancsó Elemér elhunytá után Szigeti József (1912–1986) Mikes-kutató és a régi magyar irodalom előadó tanára tartotta fenn a kapcsolatot az MTA Irodalomtörténeti Intézetével. Szigeti 1948-ban került az egyetemre, miután a Bölcsészkaron román és magyar irodalmat tanult, sőt teológiai tanulmányokat is folytatott. 1948. december 11-én nevezték ki egyetemi docensnek, 1970-ben pedig sikerrel pályázta meg a professzori pozíciót.²² 1973-tól a Magyar Irodalomtörténeti Tanszék vezetője, 1976-tól pedig az összevont Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszékot vezette. 1977-től a konzulens professzori státust kérelmezte s nyerte el.²³

Klaniczay 1953-as beszámolójában ugyan nem említi Szigeti Józsefet, de levelezésük töredékesen fennmaradt korpuszában az első közvetlen hangvételű levél már 1958. május 5-én kelt, tehát kapcsolatuk valószínűleg Klaniczay kolozsvári látogatásakor kezdődött. Noha a levélkorpusz csak némely részleteiben tárja fel kettejük intézményes és

19 A BBTE 1958-ban elutasította a csereprogramot az MTA-val. Klaniczay a fenti levelében Jancsót így tájékoztatta erről: „Ez annál fájdalmasabb, mert a dologból sajnos nem lett semmi. Mint az azóta kapott másolatból már bizonyára látod, mi a Bolyai egyetemmel [] egy csere megoldás javasoltunk, szerettük volna Kiss József kutatónkat, aki a Petőfi-bibliográfiát készíti kiküldeni a Bolyai egyetem valamelyik irodalomtörténészének, pl. Szigetinek a vendéglátása fejében. Bár a dolog igen egyszerű lett volna, mert nem kellene hozzá más, mint Kiss részére egy meghívó-levél a Bolyai-egyetemről és valamilyen módon az ő egyhavi kolozsvári ellátásának biztosítása (kollégium, menza stb.) De sajnos közben megérkezett a rektorok levele, melyben közli, hogy ez nem lehetséges.” *Uo.*

20 Klaniczay Tökés Lászlóval (1929–2014), az MTA Mikrofilmtárának vezetőjével működött együtt e téren. Munkálkodásukat beszédesen dokumentálja az az 1959-es levél, amely a Romániában fotózandó kéziratokról referál. MTA ITI Arch., 19. fond, *Klaniczay Tibor igazgatói levelezése (1958–1992)*, 1959-es csomó, *Klaniczay Tibor levele Tökés Lászlóhoz, 1959. február 17.*

21 Az 1972. nov. 17-én kelt levél apropóját az adta, hogy Jancsókné küldött Klaniczaynak egy példányt Jancsó Elemér posztumusz megjelent tanulmánykötetéből, vö. JANCÓSÓ Elemér, *Irodalomtörténet és időszzerűség: Irodalomtörténeti tanulmányok 1929–1970*, Bukarest, Kriterion, 1972. Kritikai fogadtatásához lásd: MEZEI Márta, *Jancsó Elemér, Irodalomtörténet és időszzerűség: irodalomtörténeti tanulmányok* (recenzió), *ITK*, 83(1974), 255–256.

22 Szigeti iratsomója, saját kezű önéletrajzzal és publikációs listával: BBTE Arch, Fond: Consilii professorale 1970/2, *Dr. Szigeti Isosif, Dosar de concurs pentru ocuparea postului de profesor*, 1r–29r. Az 1970 nyarán beadott kérelem és sikeres versenyvizsga után a BBTE szenátusának az 1970. november 24-én és november 30-án tartott ülésein jóváhagyták Szigeti József professzori kinevezését. Erről hivatalos átiratban értesítették a Bölcsészkart: BBTE Arch, Fond: Consilii professorale 1970/9, *Hotarire*, 14r–15r.

23 A BBTE BTK professzori tanácsa 1977. júl. 26-án elfogadta és támogatta Szigeti professzor kérelmét, hogy nyugdíjazása után is konzulens professzorként tevékenykedhessen, és doktori értekezéseket íranyítson. Továbbá Octavian Schiau dékán aláírásával a BBTE szenátusához intézett kérelemben is megfogalmazták ezt a javaslatot. Vö. BBTE Arch., Fond: Consilii professorale 1977/5, *Recomandare*, 91r–92r.

személyes kapcsolatát (1978 után több levél már nem maradt fenn), az rögtön világhossá válik, hogy Klaniczayt és Szigeti egymás munkája és személye iránti kölcsönös tisztelet és őszinte barátság kötötte össze. Saját munkáikat nemcsak elküldték egymásnak,²⁴ hanem véleményezték is,²⁵ illetve rendszeresen beszámoltak kutatásaikról, sőt gyakran módszertani problémákról is véleményt cseréltek. Klaniczay írott recenziója és ajánlása²⁶ nyomán jelent meg az *Irodalomtörténeti füzetek* sorozatban Szigeti József kismonográfija a Balassi Menyhárt-komédiáról.²⁷ Szigeti a Mikes-kutatás és az RMKT-kötetek anyagának összegyűjtéséhez járult hozzá akár konkrét kéziratok lemásolásával, akár mikrofilmek készítésével.²⁸ Kétségtelen, hogy egy olyan szakmai és talán személyes barátság volt ez, amelyből mind az erdélyi, mind a magyarországi irodalomtörténet-írás és textológia nyerni tudott.

Klaniczay multidiszciplináris nyitottságát jellemzi, hogy projektjeiben és intézményépítő vállalásaiban egyaránt kereste a társdiszciplinák szakembereinek támoga-

24 Birtokomban van Klaniczay Tibor *Hagyományok ébresztése* c. 1976-ban megjelent kötete, amely az a példány, amelyet Szigeti Józsefnek ajándékozott. A kötethez írt félreérthetetlen ajánlása Klaniczaynak így hangzik: „Szigeti Jósának a régi barátsággal és sok szeretettel, Tibor 1977.”

25 Szigeti az ItK-ban tett közé hosszú értekező kritikát Klaniczay Tibornak az 1961-ben megjelent *Reneszánsz és barokk* c. könyvéről. Vö. SZIGETI JÓZSEF, *Klaniczay Tibor, Reneszánssz és barokk*, ItK, 73(1964), 540–549. Klaniczay levélben fejezte ki háláját: „Kedves Jóska! Végre megérkezett kitűnő bírálatod, amiért kétszeresen is hálás vagyok. [...] Megjegyzéseid igen tanulságosak, egyetértek velük: legnagyobb örömemre pedig az szolgált, hogy rátapintottál azokra az elvi-módszertani gondolatokra, melyeket én magam is a legfontosabbnak tartok, s amelyek egyébként az olvasók nagy részének a figyelmét elkerülik.” MTA ITI Arch., 19. fond, *Klaniczay Tibor igazgatói levelezése (1958–1992)*, 1964-es csomó (*Dátum nélküli levelek*), *Klaniczay Tibor levele Szigeti Józsefhez*, 1r.

26 Klaniczay 1963. szept. 13-án datált értékelésében félreérthetetlenül fogalmazott: „Az értekezés tárgyi tekintetben teljesen pontos, gazdag jegyzetapparátus kíséri, stílusa minden tekintetben megfelelő a kérdés megvilágításához. [...] A mű mielőbbi megjelenését Intézetünk a magyar irodalomtörténeti kutatás érdekében igen fontosnak tartja, a további kutatások számára nagy segítséget fog nyújtani, ha Szigeti elvtárs eredményei mielőbb beépülhetnek a régi magyar irodalom marxista tárgyalásába.” MTA ITI Arch., 19. fond (*Klaniczay Tibor igazgatói levelezése (1958–1992)*, 1963-as csomó, *Klaniczay Tibor, Véleményezés Szigeti József elvtársnak a Balassi-komédiáról írt munkájáról*, 1r.

27 SZIGETI József, *A Balassi-comoedia és szerzője*, Bp., Akadémiai, 1967 (*Irodalomtörténeti Füzetek*, 54). Kritikai fogadtatásához lásd: VÉGH Ferenc, *Szigeti József, A Balassi-comoedia és szerzője* (recenzió), ItK, 78(1969), 757–759.

28 Hopp több alkalommal is adatokkal, vagy akár újrámásolt rövidebb szövegekkel is segítette főként a RMKT-kötetek anyaggyűjtését és szövegek sajtó alá rendezését. Legjelentősebb hozzájárulása mégis a Mikes-kutatáshoz köthető. A bizonyára Klaniczay közvetítésével kialakult bizalmas munkaviszonya Hopp Lajossal a Mikes Kelemenhez kapcsolódó közös érdeklődés jegyében fejlődött barátsággá. Szigeti 1960 januárjában Désen megtalálta Mikes Kelemen *A keresztnak király uttya (1747)* c. autográf kéziratát, amelyről mikrofilmet és fotókat készíttetett a sorozatszerkesztő Hopp Lajos számára. A szöveg a Mikes kritikai kiadás harmadik kötetében látott napvilágot: MIKES Kelemen, *Mulatságos napok és más fordítások*, kiad. HOPP Lajos, Bp., Akadémiai, 1970 (Mikes Kelemen Összes Művei, 3), 245–450. Hopp soha nem látta az eredeti kéziratot, csupán a Szigeti által készített felvételek és mikrofilm alapján dolgozott. Ezt a mikrofilmet most is az MTAK-ban őrzik, jelzete: A634/II. Szigeti három levelet írt Hoppnak a felfedezéssel kapcsolatban 1960 és 1961 között: MTA ITI Arch., 113. fond, *Hopp Lajos irodalomtörténeti hagyatéka* (feldolgozatlan anyag), 2. dosszié. Szigeti rendkívül korrekt módon lemondott a kézirat kiadásáról, átengedte azt a kritikai kiadás számára, csupán egy tanulmányban számolt be a kézirat felfedezéséről: SZIGETI József, *Mikes Kelemen ismeretlen kézírata*, NyIrK, 6(1962), 175–181.

tását. Az nem meglepő, hogy a kolozsvári magyar irodalomtörténet-írás szakemberei mellett kapcsolatban állt a nyelvészekkel is,²⁹ de tudatosan kereste a történészekkel az együttműködés lehetőségét. Jól illusztrálja ezt Jakó Zsigmonddal (1916–2008) történt 1959-es levélváltása is, amelynek során Jakó segítségét kérte Thordai Jánosra vonatkozó adatok felkutatásában, illetve publikációs lehetőséget ajánlott fel neki az ItK-ban.

A legfontosabb kolozsvári régi könyv- és kéziratgyűjteményeket felvigyázó magyar történészeket és levéltárosokat, könyvtárosokat is igyekezett megszólítani. Levelezésében felbukkan Semlyén István³⁰ (1916–1987), aki az egykori Unitárius Kollégium könyv-állományának felügyelője és könyvtárosa volt, illetve Dani János (1923–2005) történész és levéltáros, aki az Erdélyi Múzeum Egyesület Levéltárának felügyelőjeként dolgozott. Mindkét állományt a Román Akadémia Könyvtárának kolozsvári fiókintézetébe helyezték át a II. világháború után. Klaniczay mindkettejükkel összedolgozott, nemcsak adatokat kapott tőlük, hanem intézményes keretek közt, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának bevonásával mikrofilmek készítését vagy cseréjét bonyolították le. Klaniczaynak arra is gondja volt, hogy ezeknek a kutatóknak, főként, ha az egész magyar tudományosságot érintő kéziratok felfedezéseik voltak, publikációs lehetőséget teremtsen, dacolva a román intézmények merevségével, sőt diszkrimináló politikájával.³¹

Kétségtelen, hogy a kolozsvári kapcsolatháló ennél lényegesen nagyobb és komplexebb volt. Az itt megjelenített irodalomtörténészek, történészek, könyvtárosok

29 Szabó Zoltánnal (1927–2007), Márton Gyulával (1916–1976) és Szabó T. Attilával (1906–1987) Klaniczay bizonyára kapcsolatban volt. A Mikes kritikai összkiadás tervét az MTA Irodalomtörténeti Intézetének Reneszánsz osztálya 1957 decemberében vitatta meg. Az intézet vezetősége e szakmai tanácskozás tanulságai alapján 1958 januárjában iktatta a tervmunkák közé, s Hopp Lajost bízták meg a kivitelezéssel. 1959-es színte kéthónapos romániai kutatóút után, Hopp Lajos 1960-ban közölt egy írást a Mikes-kutatás munkálatairól és terveiről. Ebben említi az intézeti Mikes-kutatásokba betagozandó Mikes-szótár ügyét is: „Szabó T. Attila és Szigeti József évek óta foglalkoznak egy Mikes-szótár elkészítésének tervével.” Vö. HOPP Lajos, *Mikes-kutatások*, ItK 64(1960), 736. Ugyanennek a projektnek az ürügyén érdemel említést Márton Gyula nyelvész is, aki felhívta Szigeti József figyelmét arra a már említett Mikes autográf kézíratra (*A keresztnak király uttya*), amely először Désen került elő 1940–1941 telén, és amelyet 1960-ban csupán újra felfedeztek. Az ügy rövid szövegközléssel (Márton Gyula és Hopp Lajos levélváltása) egybekötött értékeléshez lásd: TÓTH Zsombor, *Márton Gyula két kiadatlan levele Hopp Lajoshoz (forrásközlés) = Emlékkönyv Márton Gyula születésének centenáriumára*, szerk. PÉNTEK János, CZÉGÉNYI Dóra, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2016, 85–97.

30 Hozzá címzett vagy tőle kapott levél nincs az általam vizsgált korpuszban, de egy Sántha Terézhez intézet levélben Klaniczay említi, hogy Semlyén „sokat segített régebben mikrofilm-ügyekben”. MTA ITI Arch., 19. fond, *Klaniczay Tibor igazgatói levelezése (1958–1992)*, 1978-as csomó, *Klaniczay Tibor levele Sántha Terézhez*, 1978. április 16., 1v.

31 Fennmaradt Klaniczaynak a kolozsvári Akadémiai Könyvtár vezetőséghez intézett 1960. jan. 6-án kelt levele, amelyben a könyvtár vezetőségétől kéri, hogy járuljanak hozzá Dani János kéziratok felfedezéseinek közzétételéhez az ItK-ban: „Kedves Elvtársak! Tudomásunkra jutott, hogy az Önök egyik munkatársa, Dani János elvtárs, az Akadémia történeti levéltárában több ismeretlen magyar irodalomtörténeti jellegű levelet talált, így Barcsay Ábrahámtól és Benkő Józseftől. Mivel ez az érdekes forrásanyag fontos volna Intézetünk kutatómunkája szempontjából, nagyon örülnénk, ha Dani János ezeket a leveleket Intézetünk folyóiratában, az Irodalomtörténeti Közleményekben publikálná. Kérem, szíveskedjenek pártolni ezt a kérésünket, és amennyiben nincs ez ellen kifogásuk, kérésünket Dani elvtársnak továbbítani. Elvtársi üdvözléssel. Klaniczay Tibor igazgatóhelyettes, az Irod. tört. Közlemények szerkesztője. Budapest, 1960. január 6.” MTA ITI Arch., 19. fond, *Klaniczay Tibor igazgatói levelezése (1958–1992)*, 1960-as csomó, 1r.

és levéltárosokon kívül Klaniczay kolozsvári otlétei alkalmával, illetve magánlevelezésében sokkal több szakemberrel tartott fenn (munka)kapcsolatot. Ez a töredékes rekonstrukció is világossá teszi azonban, hogy Klaniczay számára az erdélyi forráskiadás tudománylogisztikai centrumát Kolozsvár jelentette a maga oktató és kutató intézményeivel, illetve régikönyv- és kéziratgyűjteményeivel.

Klaniczay számára a Kolozsváron kívüli kapcsolatháló egyik kiemelt jelentőségű pontja Marosvásárhely volt, ahol már 1953-as útja alkalmából felkereste az ún. Bolyai Dokumentációs Könyvtárat. Farczády Elekkel (1890–1974), a könyvtár igazgatójával bensőséges hangvételű baráti leveleket váltott, melyekből kiderül, hogy Farczády a RMKT-kiadásokhoz, például Nyéki Vörös Mátyás-szövegekhez szolgáltatott könyvtörténeti adatokat.³² Két további kapcsolata is volt Klaniczaynak Marosvásárhelyen: Kótay Pál (1910–1986) és Tóth István (1923–2001), mindketten a Szentgyörgyi István Színművészeti Egyetemen oktattak. Kótay Pál orvostörténész professzor Stoll Béla 1965-ös marosvásárhelyi kutatóútjának megszervezésében segített, míg a klasszika-filológus Tóth István a Klaniczay által kezdeményezett fordítás- és forráskiadási munkálatokban vett részt.³³

Nagyenyed a Bethlen Dokumentációs Könyvtárral egy újabb, a kolozsvári centrumon kívül eső csomópont volt, ahol Klaniczay nemcsak megfordult, de a könyvtár munkatársaival szakmai kapcsolatot teremtett meg és tartott fenn. Az 1953-as út alkalmával ismerkedett meg Vita Zsigmonddal (1906–1998), aki főkönyvtárosi beosztásban dolgozott az enyedi Dokumentációs Könyvtárban, illetve Engel Károllyal (1923–2002), aki 1957-től már a Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókjának Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetében folytatta karrierjét. Engel Károly Klaniczay révén került kapcsolatba Hopp Lajossal, akivel több levelet is váltott, illetve megszervezte Hopp 1959-es romániai kutatóútját.³⁴ Engel fontos szerepet játszott a két akadémia közötti tu-

32 Farczády és Klaniczay meghitt hangvételű levelezéséből az 1957-ben és 1959-ben írt darabok maradtak fenn. Kölcsönös szimpátiára és szakmai tiszteletre épült kapcsolatukat jól megvilágítják Farczády szavai, amikor Klaniczay szabadkozását az ismételt segítségkérés miatt reflektálja: „Sose mentegetőzz, kedves Tibor, jelentéktelen szívességről van szó s őszintén mondhatom, hogy örömmel teljesítem bármilyen kérésedet, ha ezzel valami szolgálatot tehetek a magyar tudományosságunknak.” MTA ITI Arch., 19. fond, *Klaniczay Tibor igazgatói levelezése (1958–1992)*, 1959-es csomó, *Farczády Elek levele Klaniczay Tiborhoz, 1959. november 10, 1r.*

33 1965 körül keletkezett az a levél, amelyben Klaniczay Kótay Páltól kért befogadó nyilatkozatot Stoll Béla pár napos marosvásárhelyi kutatóútjához: MTA ITI Arch., 19. fond, *Klaniczay Tibor igazgatói levelezése (1958–1992)*, 1965-ös csomó, *(Datálatlan levelek), Klaniczay Tibor levele dr. Kótay Pálhoz.* Klaniczay Tóth Istvánnal több levelet is váltott; a legutolsó levél 1991-ből való. Egyik közös vállalkozásuk egy, a magyar humanisták szövegeiből összeállított antológia lett volna, amely tudomásom szerint sajnos soha nem készült el. Vö. MTA ITI Arch., 19. fond, *Klaniczay Tibor igazgatói levelezése (1958–1992)*, 1991–1992-es csomó, *Tóth István levele Klaniczay Tiborhoz, 1991. jan. 25.*

34 Az 1959. nov. 23-ától 1960. jan. 18-áig tartó intenzív kutatóút főként Mikes Kelemen nyomdokain haladt, de Hopp Lajos az impozáns útvonal (Bukarest, Sepsiszentgyörgy, Zágón, Kolozsvár, Marosvásárhely, Iași, Bukarest) összes fontos állomásának a könyvtárát és levéltárát is megtekinthette. Klaniczay 1953-as útja után ez volt az első alkalom, hogy magyarországi kutató ennyi gyűjteménybe és levéltárba nyert bebocsátást. Az út előkészítésének, majd a róla készült beszámolóinak a román nyelvű dokumentumai az Engel-hagyatékban maradtak fenn: SZH, Engel Károly hagyatéka, 28. doboz, 196. A Román Akadémia Kolozsvári fiókja, 13 tétel. *Programul vizitei tov. Hopp Lajos (RPU) 1959, 1–2v.*

dományos és szakmai csereprogramok megvalósításában, miközben egy sor magyarországi kutatóval levelezett.³⁵

Klaniczay kapcsolathálóját Erdélyen túlra is kiterjesztette, nevezetesen Bukarestbe, ahol egy román és magyar értelmiségieket összekötő csoportot azonosíthatunk be. A román irodalomtörténészekkel francia nyelven kommunikáló Klaniczay elsősorban komparatív vagy jellegzetesen kelet-európai fókuszú és témájú projektek révén közeledett. Bukaresti román kapcsolatai fontos affiliációjú, jelentős személyiségekhez kötődtek, mint Tudor Vianu (1898–1964), esztéta és komparatív irodalomtörténész, aki a Bukaresti Egyetem Bölcsészkarán, valamint a Román Nemzeti Könyvtárban dolgozott. A Román Tudományos Akadémia George Calinescu Irodalomtudományi Intézetéből Gheorghe Ceaușescu (1940–2006) klasszika-filológussal és irodalomtörténésszel állt kapcsolatban, de levelezett Alexandru Dușu (1928–1999) történésszel is, aki a romániai Kelet-Európai Intézetben (Institutul de Studii Est-Europene) volt foglalkoztatva. További kapcsolatai a Román Tudományos Akadémiához, a Nicolae Iorga Történettudományi Intézete révén is épültek, itt Vekov Károly (1947) magyar történész volt a kontaktszemély.

A bukaresti magyar elit elsősorban a Kriterion Könyvkiadó és Domokos Géza (1928–2007) köré szerveződőkből került ki, később Hopp Lajos bukaresti vendégtanárkodását (1971/1972-es tanév) követően a Bukaresti Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalom Tanszék tagjaiból is. A Mikes-kutatás, de különösen Hopp Lajos nyert sokat ebből a kapcsolatból, hiszen Molnár Gusztáv (1948) szerkesztésével a bukaresti Kriterion adta ki Hopp tanulmánykötetét,³⁶ amely hatalmas erdélyi könyvsikernek bizonyult, s megalapozta a Mikes-kultuszt, de Hopp erdélyi elismertségét is.³⁷

A határon túli források feltárása és kiadása mint logisztikai kihívás

Noha a fő forráscsoport elsősorban levelezési töredékeket őrzött meg, a kirajzolódó kép még e vázlatos bemutatásban is sokatmondó. Az 1953-as látogatást követően, ennek a tereptapasztalatnak a tanulságait levonva, úgy tűnik, Klaniczay olyan többlépcsős stratégiát dolgozott ki, amely lehetővé tette a határon túli források összegyűjtését és kiadását, a külföldi és belföldi irodalomtörténészi és társdiszciplínák sajátos kompetenciáinak összekapcsolását és intézményesített koordinálását, végül a határon túli

35 Magyarországi levelezőpartnerei között Klaniczay Tiboron kívül Keserű Bálint és Windisch Éva is feltűnik.

36 HOPP Lajos, *Mikes és világa*, Bukarest, Kriterion, 1973. A kötet publikálását megelőző munkálatok során, ill. azt követően Hopp Lajos, Molnár Gusztáv és Domokos Géza több levelet váltottak, amelyekben a felmerült problémákra (pl. a terjedelmes kézirat gépeltetése 3 példányban) igyekeztek megoldást találni. Ezek a levelek a rendezetlen Hopp hagyatékban maradtak fenn: MTA ITI Arch., 113. fond, *Hopp Lajos irodalomtörténészi hagyatéka* (feldolgozatlan anyag), 2. doboz.

37 A 20. század elején induló Mikes-kultusz a II. világháború utáni kisebbségi létbe kényszerült erdélyi magyarság számára még inkább fontossá vált. Hopp Lajos Mikeshez kapcsolódó vitathatatlan szakmai értékű irodalomtörténeti és textológiai kutatásai ebben a sajátos kontextusban nyertek rendkívüli jelentőséget. Vö. VERESS Daniel, *Hopp Lajos emlékezete = HOPP Lajos, Zágoni Mikes Kelemen* (posztumusz kiadás), Csíkszereda, Mikes Alapítvány, 1996, 156–158.

szakmai elit szellemi támogatását. Az intézet 1956-ban történő megalapítása további garanciát jelentett e nagy ívű projekt eredményessé tételéhez.

Az 1960-as évek elejére Klaniczaynak a legfontosabb erdélyi könyvtárakban – leszámítva bizonyos székelyföldi gyűjteményeket (Csíkszereda, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy) – megbízható és kompetens kapcsolattartói voltak, akik elkötelezetten segítették a kezdeményezéseit, akár forráskiadásról, akár kutatásról volt szó. Továbbá fogadták és segítették azokat a kutatókat, akiket Klaniczay küldött ki az erdélyi terepre. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed több gyűjteménynek helyet adó intézményei és alkalmazott munkatársai részt vettek azokban a tranzakciókban, amelyek során kéziratok, mikrofilmek vagy csak adatok kerültek továbbításra az MTA Irodalomtörténeti Intézete felé. Ennek fejében hozzájuthattak a legújabb magyarországi szakmai kiadványokhoz, esetleg ők maguk is magyarországi fórumokon publikáltak, vagy ottani rendezvényeken léphettek fel, vehettek részt. Klaniczay segítette a szakmai fejlődésüket, s kijárást biztosított számukra a magyarországi szakmai fórumokra mindaddig, amíg a totalitárius rendszer nem zárta le a Román Szocialista Köztársaság határait.

A terep, a forrásfeltárás és adatszolgáltatás, illetve a kommunikáció megszervezése után Klaniczay újabb fontos lépést tett meg a készülő forráskiadványok professzionális kivitelezése érdekében, megteremtve azt az egységes textológiai alapot, amely a szakmai minőséget szavatolja. 1959-ben Klaniczay vitaindító referátuma alapján az MTA Irodalomtörténeti Intézete vitát folytatott a kritikai kiadásokról és forráskiadások textológiai elveiről. Ezt követte, ugyancsak Klaniczay kezdeményezésére, egy állandó munkabizottság felállítása. 1960. május 31-én kelt az a rendelet, amely a Textológiai Munkabizottság létrejöttét dokumentálja.³⁸ A kritikai kiadások készítését előíró szabályzatoktól, az egyes kiadásokat kísérő sajtó alá rendezési munkálatok összes vonatkozásáról Klaniczay élénk és naprakész képpel bírt, ezek folytonos koordinálást végezte és alkalmazta az Intézet szövegkiadási vállalkozásaiban is. Tudatosan fejlesztette a textológiai paradigmát, irányadó írásban tette vita tárgyává a felszabadulás utáni magyar textológia helyzetét.³⁹ Klaniczay érdeme, hogy az Intézet felállítása után keletkező kritikai szövegkiadások (Mikes-, Arany- és RMKT-kötetek) már textológiai szempontból is professzionális módon tudták hasznosítani az erdélyi terep forrásanyagát és irodalomtörténeti adatgyűjtését.

Tanulságok

Az, ami 1953-ban elkezdődött, végigkísérte Klaniczay Tibor egész életét és kutatói, illetve tudományszervezői vállalásait. Bizonyára az erdélyi tereptapasztalatoknak (is) köszönhető, hogy 1974 decemberében programjavaslatot tett közzé *A nemzeti kultúra értékeinek és emlékeinek feltárása és rendszerezése* címmel. A program egyik prioritása az összes

38 MTA ITI Arch., 19. fond, *Klaniczay Tibor igazgatói levelezése (1958–1992)*, 1960-as dosszié, *Sötér István az MTA I. osztály titkárának átírtára Klaniczay Tibor részére*.

39 KLANICZAY Tibor, *A textológiai munka problémái*, Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 19(1962), 339–349.

határon túli kulturális érték, szövegek és artefactumok feltárása és megőrkítése volt. Klaniczay az MTA rendes tagjaként is elkötelezetten támogatta ezt a kezdeményezést. 1982-ben létrejött a *Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása* elnevezésű kutatási főirány, amelyet 1985 és 1990 között beletagolódott *A művelődési folyamatok és történelmi-kulturális hagyományaink kutatása című országos középtávú fejlesztési tervbe (OKKFT)*. 1990 tavaszától azonban a magyarságkutatási programmal összekapcsolódva *A Kárpát-medence népei, nemzetiségei történetének kutatása, kulturális emlékeink feltárása és közzététele* címmel kormányzati szinten kiemelt kutatássá alakult át.⁴⁰ Klaniczay 1991. november 29-én a *Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása* elnevezésű program elnökségének készített két és fél oldalas beszámolót, amelyben az 1986–1991 közötti periódus eredményeit sorolta elő.⁴¹ Impozáns szemle volt ez, hiszen a legfontosabb kritikai kiadások addigra elkészült köteteitől (Janus Pannonius, Mikes Kelemen, Bessenyei György, Vörösmarty Mihály, illetve az RMKT 16–17. századi kötetei) a nyolckötetesre tervezett *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* című kiadványig, beleértve az adattárakat vagy a nem kritikai igényű szövegkiadási sorozatokat, teljes áttekintését adta annak a forrásfeltáró, értelmező és sajtó alá rendezői munkának, amelynek az alapjait az 1950-es években fektették le.

Klaniczay felismerte azt, hogy az idegen államokba szakadt, más adminisztrációs praxisba és eltérő intézményes keretekbe kényszerített magyar vonatkozású források, és az ezek gondozását ideig-óráig ellátó határon túli magyar szakemberek teljesen kiszolgáltatottak az aktuális, más nyelvű és kultúrájú hatalomnak. Ezen próbált változtatni intézményi szinten átgondolt, s nagy vonalakban meg is valósított komplex stratégiájával – a maga mégiscsak behatárolt lehetőségein belül. Felismerte, hogy az elszórt források egy folyton átalakuló, antropológiai értelemben vett *terept* képeznek, ahol az eligazodáshoz, *helyi tudás* és komplex felkészültség szükséges. Klaniczay rövid időn belül megtalálta azt a tudománylogisztikát és intézményes hátteret, amely lehetővé tette egy komplex kutatási gyakorlatot kialakítását, egy olyan gyakorlatét, amely sajátos diszciplináris identitást is biztosított. Nem lehet túlzás azt gondolni, hogy a „Klaniczay-hagyomány” megelőzte az MTA Irodalomtudományi Intézet 1956-os születését, s valamilyen formában ott volt már a harmincéves fiatalember fejében és lelkében, amikor a „Magyar Tudományos Akadémia megbízásából, a román–magyar kulturális egyezmény keretében hosszabb időt tölthetett a baráti Román Népköztársaságban”.⁴² Az MTA Irodalomtudományi Intézete még nem létezett, de a fennállását biztosító, és az eljövendő kutatói generációk habitusát meghatározó ethosz már körvonalazódott 1953 emlékezetes nyarán.

40 *A megőrzendő múlt: Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása című kutatási program tevékenysége és az általa támogatott forráskiadványok jegyzéke (1983–1990)*, szerk. KÖSZEGHY Péter, PETNEKI Áron, SCHULZ Katalin, Bp., 1990, 9.

41 MTA ITI Arch., 19. fond, *Klaniczay Tibor igazgatói levelezése (1958–1992)*, 1991-es csomó, *Jelentés a Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása elnevezésű program elnökségének*, 1–3.

42 KLANICZAY, *Beszámoló...*, i. m., 345.